

СТАНОВИЩЕ

от д-р Неля Стефанова Иванова,
професор в катедра „Славянски езици и немски език“, Университет „Проф. д-р Асен
Златаров“ – Бургас

на дисертационен труд за присъждане на научна степен '**доктор на науките**'

в област на висше образование 2. Хуманитарни науки

професионално направление 2.1. Филология (съвременен български език)

Автор: доц. д-р Константин Иванов Куцаров, Пловдивски университет „Паисий
Хилендарски“, катедра „Български език“

Тема: „Българските лексемни класове и учението за частите на речта“

1. Общо представяне на процедурата и дисертанта

Предмет на рецензиране

Със заповед № Р33-4369 от 23.07. 2019 год. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Българските лексемни класове и учението за частите на речта“ за придобиване на научната степен ‘доктор на науките’ на ПУ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (съвременен български език). Автор на дисертационния труд е доц. д-р Константин Иванов Куцаров, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, катедра „Български език“ към Филологическия факултет на ПУ.

Представеният от доц. д-р К. Куцаров комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.45 (4) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- копие от диплома за образователната и научна степен „доктор“;
- протоколи от катедрени съвети, свързани с откриване на процедурата и с предварителното обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;

- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за съответствие към минималните национални изисквания за придобиване на научната степен „доктор на науките“ в област 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология.

Кратки биографични данни

Професионалното и научното израстване на доц. д-р К. Куцаров е свързано изцяло с ПУ „П. Хилендарски“: през 1993 г. той завършва бакалавърска и магистърска степени на специалността „Българска филология“ в ПУ, от 1995 г. е докторант към катедра „Български език“, през 2000 г. успешно защитава дисертационния труд „Следходността в българския език“, който по-късно, през 2010 г., издава като научна монография. Паралелно с това доц. д-р К. Куцаров последователно заема академичните длъжности асистент (до 2003 г.), старши асистент (до 2005 г.), главен асистент (до 2010 г.), доцент по съвременен български език към катедра „Български език“ (от 2010 г.). От 2015 г. доц. д-р К. Куцаров е зам.-декан по учебната дейност на Филологическия факултет на ПУ.

2. Актуалност на тематиката

Във фокуса на дисертационния труд на доц. д-р К. Куцаров е системното описание на думите в съвременния български език чрез новаторския поглед на изследвателя по отношение на тяхното обособяване в класове (лексемни класове, „части на речта“) на основата на семантичната, морфологичната и синтактичната им характеристика.

Наличието на полемични зони в традиционното учение за частите на речта, свързани предимно с основанията за обособяването, броя и състава им, необходимостта от превъзможване на противоречията при интерпретация на езиковите явления и от установяване на терминологична яснота, съобразяването със спецификата на съвременния български език в неговата еволюция и съвременно състояние, както и намирането на решения на дискуссионни въпроси по отношение на прилагането на релевантни принципи за класификация на българските лексемни класове определят изградената цялостна концепция на дисертационния труд като актуална за съвременната българска лингвистика.

3. Познаване на проблема

Задълбоченият и критичен анализ (в хронологичен аспект) на основните възгледи в многовековната история на учението за типологичното деление на думите: от самото зараждане на лингвистиката до научните трудове на съвременните учени показва

отлично владеене на проблематиката, познаване в детайли на основните трудове в тази област. Това позволява на автора аргументирано да формулира и развие изследователските си тези.

Проблемът за частите на речта е един от основните в лингвистиката, имащ философска дълбочина (поради обвързаността с човешкото мислене и неговите категории), и лингвистична значимост, произтичаща от устройството и функционирането на езика. С определянето на частите на речта като най-общи и необходими категории на граматиката започва описанието на всеки език. Отсъствието на общи изходни представи за принципите на обособяването им и съществуването на разнообразни подходи (логико-семантичен, морфологичен, синтактичен, комплексен, на основата на лексически прототипи, концентрично описание и т.н.), както и централното им място в лингвистиката, генерират огромно количество научна литература. Като отчитам това, авторът, според мен, е успял максимално систематизирано да изгради теоретичния контекст на своето изследване, да пресее основните концепции и да очертае спорните области и дискуссионните моменти. Правилна е уговорката, че описанието на всички трудове би била непосилно дело (с. 5, с. 353), и въпреки това ми се струва, че коментар на най-нови изследвания по проблематиката на частите на речта в българския и руския (също предмет на оправдан интерес в настоящия труд) езици от наши и чужди учени, публикувани през последните години, не просто би обогатил теоретичната част на труда, но би открил по-добре новите идеи на автора. Имам предвид трудовете на проф. П. Осенова (2010, 2016), материалите от научните симпозиуми (2016, 2018) за подготовка на четвъртата академична граматика на руския език (Русская грамматика 4.0), проекта Корпусна граматика'2014 на катедрата по славистика на Стокхолмския университет, Швеция, и др.

4. Методика на изследването

В концептуално отношение дисертационният труд е изграден многопластово едновременно около двете оси на чисто научния (теоретичен) ракурс на анализ, от една страна, и морфологичното равнище на съвременния български език (функционалния ракурс), в рамките на които частите на речта като класификационни модели са проучени в общото и частното (българско и руско) езикознание, осъществени са диахронни проучвания, изследвани са речникът и граматичният строеж на съвременния български език, обособени са лексемните класове, анализирани са семантичните, морфологичните и синтактичните им характеристики.

Конструирането на тази мащабна и сложна анализаторска платформа става чрез прилагането на адекватна на поставените цели и задачи методология на изследването. Авторът използва основните лингвистични методи: дескриптивен, системно-структурен, съпоставителен, функционален.

Ерудицията, анализаторските способности, прецизният академичен език (ведно със свежия метафоричен изказ), демонстрирани от автора, правят изложението на дисертационния труд логично, аргументирано, четивно.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Дисертационният труд се състои от увод, 4 глави, Заключение, Приложение (Таксономична характеристика на българските лексемни класове), Библиография.

Обемът на дисертационния труд (без библиографията) е 359 страници.

В *увода* (с. 4-5) кратко се формулират актуалността, целта, задачите и методиката на предприетото изследване. Специално се посочва маргинализирането на проблема за частите на речта в българското езикознание и съществуващият унифициран класификационен модел в системните научни разработки и в специализираните лингвистични пособия. Глава 1 *Класификация на думите през Античността и Средновековието* (с. 6 – 31) представя обзор на най-старите граматически изследвания, които съдържат познания за частите на речта: древноиндийските ведически текстове, написани на санскрит, съчиненията на Панини, но най-вече трудовете на древногръцките философи, сред които се откроява Аристарх, положил началото на научнообоснованата трактовка на частите на речта, коментират се латинските граматика и ренесансовите автори. Голямата относителна тежест на глава 2 в дисертационния труд *Развой на учението за частите на речта в руското езикознание след граматиката на М.В. Ломонсов* (с. 31 – 135) се определя от теоретичната значимост на разработките за частите на речта на руските лингвисти през 19 и 20 век. Друг важен фактор за вниманието към руската лингвистична традиция, от който авторът обоснова се ръководи, е сходството между двата езика, определящо идентичността на класификационните принципи. Концептуалното многообразие на трудовете на забележителни лингвисти (А. Шахматов, А. Пешковски, Л. Щерба, В. Виноградов и др.), както и таксономията в последната академична граматика на руския език от 1980 г.), са представени коректно и аналитично. Хронологичният принцип на изложение, макар и утежняващ обема на труда в тази част, позволява на автора да покаже търсенията, появилите се нови рационални „зрънца“ и нестандартни решения в науката за частите на речта, които са основа за напредък. Приемственост и

развитие в настоящия труд например получават идеите за приоритет на морфологичния критерий в класификационния модел на частите на речта в българския език, за третирането на дефективността в парадигмите на някои думи, за специалното място на числителните имена и местоименията в таксономията и др. Независимо от големия обем на тази част, струва ми се, че авторът би могъл да включи някои най-нови разработки на руските учени по проблематиката за частите на речта (А. Цимерлинг /2017/ за мястото на частите на речта; Е. Киров /2018, 2019/ за хибридните части на речта и др.). Трябва да отчетем обаче, че при реферирането на тази глава (автореферат, с. 15) специално се споменава за продължаващата дискусия в руските научни среди.

Не по-малко важна в идеен план е Глава 3 *Концепциите за частите на речта в българското езикознание* (с. 135 – 239), - истинска съкровищница за историческия път на българската лингвистика и мястото на учението за частите на речта в нея: от първата новобългарска граматика („Българска граматика“, 1835) на Н. Рилски през трудовете на Хр. Павлович, Ив. Богоров, бр. Цанкови, Й. Груев, Т. Хрулев и др. до разработките на П. Калканджиев, Н. Костов, А. Теодоров-Балан, Ст. Стоянов, българиста Ю. Маслов, както и научните съчинения на нашите съвременници: професорите М. Москов, П. Пашов, Ст. Георгиев, Ив. Куцаров, Р. Ницолова. Обзорът е аналитичен, съдържа много ценни съпоставки и препратки към автори и идеи (в това число и към съвременни езикови полемики, с. 162 и др.), както и ясно изразени критични позиции по проблематиката (с. 142, 161, 171, 181, 182, 218 и др.). Във фокуса логично са новите и нестандартните решения за частите на речта в българския език, открити предимно в трудовете на М. Москов, Ст. Георгиев, Ю. Маслов. Специален акцент е поставен върху въвеждането на нови термини, а също и върху критичния настрой към употребата на основния термин „части на речта“, калкиран от класическото езикознание, смятан от мнозина учени за „несъответстващ и неправилен“, „термин на доизживяване“ (с. 211-212 и др.).

Прецизността на терминологичния апарат е въпрос, на който авторът отделя много важно място в следващата глава 4 *Класове думи в съвременния български език* (239-352). Изясняват се фундаменталните и станали семантично многоизмерни понятия като „дума“, „лексема“, „части на речта“, „класове (групи) думи в езика“, „класове лексеми в езика“, „морфологична категория“, „лексико-граматичен разред“ и др. Аргументирано и убедително авторът утвърждава позицията си, че коректната формулировка е „класове лексеми в езика“ (с. 242), лексемата се възприема като „езикова единица в своята парадигматична цялост“ (с. 245), а също като „всяка

съдържателна единица, имаща структурно креативен потенциал да функционира в речта“ (с. 246), Прецизирането на терминологичния апарат съвсем не е самоцелно: неговата коректност е не просто опора (скелет) на изграждания от автора класификационен модел, но позволява моделът да бъде верифициран, което от своя страна е гаранция за неговата действеност. Детайлно според спецификата на българската граматична система е представена значимостта на всеки един от принципите за класификация на българските лексеми: логико-семантичен (самостоятни и несамостоятни лексеми), морфологичен (изменяеми и неизменяеми), синтактичен (самостоятни /пълнозначни самостоятни и непълнозначни самостоятни/, служебни и асинтагматични). Последователно е приложена позицията за приоритета на морфологичния критерий на класификация, както и задължителното изискване за наличието на „поне една семантично свойствена граматична категория“ (с. 254).

Морфологичните и семантичните категории на българските лексеми, анализирани при този подход, позволяват на автора да обособи 12 лексемни класове (за разлика от традиционните 10): дискурсив (аз, ти, той /непълнозначна лексема/), съществително име, числително име (само бройни), прилагателно име, глагол, причастие, наречие, предлог, съюз, частица, детерминатив, междуметие. За всеки лексемен клас е представена комбинацията от принципите на разпределение, а при някои - нерелевантността на действието им. Анализът е изключително обстоен и фактологичен, аргументиращ необходимостта от предприетите от автора промени в традиционната подялба, броя и състава на лексемните класове: обособяването на причастията и детерминативите като автономни класове, липсата на местоимението като част на речта, но включването на дискурсиви като автономен клас, промяната в състава на числителните като автономен клас и др. Тези нововъведения позволяват на автора да представи граматичната система на българския език в един теоретичен модел, който съдържа по-малко противоречия, който отразява съвременното състояние на езика, отчита реализираният „потенциал“ на българските думи при употреба, тяхната функционалност. Това, което ме смущава, са термините, с които са обозначени новите автономни класове (дискурсиви, детерминативи), поради близостта им с други, подобни, лингвистични термини.

Резултатите от анализа са обобщени и представени нагледно под формата на таблица *Таксономична характеристика на българските лексемни класове* (с. 357-360), показваща уникалната комбинация на логико-семантичните, морфологичните и

синтактичните характеристики на лексемните класове в българския език, обособени от автора.

В *заключението* (с. 352-357) авторът коментира изследователските задачи и постигнатите резултати от изследването.

Библиографията (с. 360-369) съдържа 127 заглавия на български, руски, полски, английски, немски, френски език.

Дисертационният труд „Българските лексемни класове и учението за частите на речта“ на д-р К. Куцаров съдържа безспорни научни и научно-приложни приноси. С изградената от автора мащабна изследователска платформа в него се задвижва уникално теоретично знание от общото и славянското езикознание, в контекста на което се поставят постиженията и на българската лингвистика. Направените коментари, съпоставки и систематизации, заявените изследователски позиции и решения, предложенията за прецизиране на терминологията както по отношение на фундаменталните термини, така и на тези, свързани с някои граматични категории на българските лексеми (с. 189, 272-274, 289 и др.), не само потвърждават научната ерудиция на автора, но със сигурност ще намерят приемственост и ще мотивират появата на нови лингвистични трудове. Особено благодатни според мен биха били и съпоставителните научни изследвания с други езици.

Разработвайки тематика, свързана с едни от най-фундаменталните същности в езикознанието, – частите на речта, авторът съумява в огромната научна продукция, посветена на тях, да открие и проследи тенденции, да открие новото и да го опише. Тази „нишка“ на неординарност, която авторът повежда от древността до наши дни, характеризира дисертационния труд като изключително подходящ за запознаване с развитието на проблема за частите на речта и неговото съвременно състояние, а и за развитието на лингвистиката като наука, в специализирани лекционни курсове, при подготовка на студенти и докторанти, при разработване на справочници и научни издания и др.

Основният приносен характер на дисертационния труд се съдържа в изградения класификационен модел на българските лексемни класове, който отчита спецификата и динамиката на българската езикова система, нейното съвременно състояние. Направен е обстоен преглед на целия „инвентар“ на българската граматика във функционален аспект. Обособени са 12 лексемни класове в българския език на основата на релевантни принципи. Прецизиран е терминологичният апарат. Тези постижения (ако се излезе от привидния комфорт на традиционното) биха улеснили изучаването на българската

граматика, тъй като засилват прогностичните възможности на изучаващите относно реализацията на заложения в езиковата система на българския език потенциал.

Направената таксономична характеристика на българските лексеми със сигурност ще бъде използвана в лексикографската практика при тяхното описание в речниците, а също в системите за автоматична обработка на речта.

6. Преценка на публикациите и личния принос на дисертанта

Основните тези на настоящото дисертационно изследване са докладвани на научни форуми у нас и в чужбина. Осъществени са 10 публикации – 7 в български научни издания и 3 – в чужди. Тази научна активност осигурява добра представеност на дисертационния труд сред научните среди у нас и в чужбина. Показател за актуалността и резонанса на идеите на д-р Куцаров са забелязаните цитати в научни трудове, за което е приложена справка.

7. Автореферат

Авторефератът представя достоверно, пълно и логично последователно съдържанието и основните резултати на дисертационния труд.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Препоръките, които формулирах в хода на изложението, биха могли да бъдат отчетени при предстоящо издаване на труда, което горещо препоръчвам, но те по никакъв начин не намаляват неговите достойнства.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Д-р Константин Иванов Куцаров представя аргументирано изграден и задълбочен дисертационен труд, съдържащ научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в българската лингвистика и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания на Филологическия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че дисертантът притежава задълбочени знания по научната специалност „Съвременен български език“ като демонстрира качества и умения за провеждане на изследвания с получаване на оригинални и значими научни приноси.

Имайки предвид гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от дисертационен труд, автореферат, постигнати

резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди научната степен ‘доктор на науките’** на Константин Иванов Куцаров в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (съвременен български език).

27 .09. 2019 г.

Изготвил становището:

.....
(проф. д-р Неля Иванова)